

Türkçe - Fransızca bir lûgat

Münih Devlet kütüphanesinin yazmaları arasında Türkçenin tarihine dair birçok vesikalara rastlanmaktadır. Türkçe ile şu veya bu şekilde uğraşıldığı şu sıralarda bu yazmalarda muhitimizi hiç değilse haberdar edecek birkaç notu neşretmeği faydasız görmüyoruz.

Bu yazılarda biri *Dictionnaire Turc et François* adını taşıyan 280 numaralı ve 1010 sahifelik bir Türkçe - Fransızca lûgattir. Kelimelerin çoğu müştak şeklinde olduğu için bu rakkamı dörtte bir nisbetinde azaltabiliriz. Lûgatin yazıldığı tarih Münih kütüphanesinin rehberinde milâdî 18 inci asır gösterilmektedir. Diksiyoner içindeki bir not (ق سنه ۱۰۸۴) kaydini taşıyor. Dağınık notlar arasında *یادی بودی ولد یادی* ve *حاجی عثمان و بوده غلطه* gibi isimler görülmektedir. Diksiyonerin baş tarafında (اطالیه) daki Fransız konsolosunun ölümüne ve eşyasının diğer bir konsolos gelinceye kadar kadı tarafından haczedilmemesine dair bir istida sureti görülüyor.

Gerek diksiyonerin, gerek buna benzer diğer birçok Münih yazmalarının ilmi ehemmiyeti 17 inci asırdaki Türkçenin nasıl yaşıyan, karışık-sız bir lisan olduğunu göstermektedir. Türkçenin müştak vermekteki yaratıcılığını gösteren sahifeler Türkçenin sonraki asırlar zarfında nasıl bozulduğunu yetesiye anlatıyor. Zaten bizi de Tükiyat Mecmuası sütunlarında bu kontrandüleri yapmağa sevkeden amil, Türkçenin lisanî içti-maiyat bakımından yürüyüşünü araştıranlara vesika ve malzeme kaynaklarını haber vermektir. Gerek bunu temin eylemek, gerek Türk lisaniyat ve filolojisi ile alâkası olanlara yardım etmek maksadile bu diksiyonerin bazı harflerinden seçtiğimiz kelime ve müştaklarını aşağıya yazıyoruz:

At: Cheval: *Geyimli at:* Cheval armé - *Çalık at:* Cheval trottant - *Adak:* Voeu - *Okuyucu:* Renominateur - *Okumak:* Renomimer - *Bangır bangır ağlamak:* Pleurer - *Oğuzluk:* Simplicité - *Alçaklamak:* Abaisser - *Alçaklanmış:* Abaissé - *Alkış etmek:* Applaudir - *Alkışlamak:* Benir - *Utanmaklık:* Honte - *Acılık ile:* Amérement - *Acıca:* Un peu amère - *Irak:* Loin - *Iraktan:* De loing - *Iraklanmış:* Esloigné - *Bundan artık:* Outre cela - *İlenç vermek:* Empêcher - *Ötürü:* A cause de - *Uranlamak:* Mesurer - *Uşmak:* Concourir - *Uğru tutmak:* Prendre pour auguré - *Uğru:* Voleur - *Uğratmak:* Faire tomber - *Uğrak:* Heurt, choc - *Uğrayış:* Approche - *Uğraşmak:* Accourir - *Uğurlamak:* Desrober - *Davar uğurlamak:* Desrober du bétail - *Uğrunca:* à la dérobé - *Uğruluk etmek:* Desrober - *Uğrulu:* Chose dérobée - *Uğrun yol:* Sentier - *Ulaşken:* Contagieux - *Ulaşmak:* Etre contagieux - *Aydın:* Claire - *Aydınsız:* Obscure - *Aydınlı etmek:* Esclairer - *Aydınlık etmek:* Faire claire - *Aydın:* Lumière - *Aydınlık:* Etre claire - *Okumak:* Lire - *Pekçe okumak:* Lire tout haut - *Yapça*

okumak: Lire bas - *İlâhi okumak*: Chanter des choses saintes - *Türkü okumak*: Chanter des choses profanes - *Okuryazar*: Etudiant - *Okumuş*: Savant - *Okuyucu*: Invitateur - *Onarıcı*: Accomodeur - *Onarmak*: Accomoder - *Onarış*: Accomodment - *Unmak*: Guerir - *Unulmaz çiban*: Chancre - *Unmayacak*: Incurable - *Ulak*: Messenger, Courrier - *Olacak*: Ce qui doit être - *Oldukluyın*: Puis que - *İşgüç*: Occupation - *İş*: Affaire, acte - *İşeri*: Homme actif - *İş işlemek*: Travailler.

Bilece: Ensemble - *Bile*: Avec - *Buyurtu*: Decret - *Buyurmak*: Commander - *Buyruk*: Commandement - *Buğu*: Enchantment - *Bönlük*: Simplicité - *Büyükrek etmek*: Agrandir - *Büyükleyici*: Agrandisseur.

Düzen: Accord - *Düzme etmek*: Feindre - *Düzensiz*: Discorde - *Düzenlik*: Accomodement - *Haklanmak*: Etre puni - *Haklayış*: Acquit - *Haklaşmak*: Acquiter - *Haklaşmış*: Acquité - *Kaçan*: Quand - *Kımıldayış*: Mouvement - *Kımıldanmak*: Se mouvoir - *Kımıldamak*: Mouvoir - *Kımıldatmak*: Remouvoir - *Gönül*: Volonté - *Deli gönül*: Fantasie - *Gönül uğrusu*: Qui prend le coeur - *Deli gönüllü*: Fantasque - *Gönül bulmak*: Avoir mal au cour - *Gönül vermiş*: Adonné - *Gönül yapmak*: Contenter - *Gönlümce*: A ma volonté - *Gnnülsüz*: Sans volonté - *Alçak gönüllü*: Humble.

Yapu: Edifice - *Yarak*: Arme - *Yaraklanmak*: S'armer - *Yarlıgamak*: Pardonner - *Yavaş*: Paisible, benin - *Yavaşlanmak*: S'apriver - *Yavaşlatmak*: Adoucir - *Yavaşladı*: adoucissement - *Yavaşlıkla*: Paisiblment - *Yavaşlanmaz*: Indomptable - *Yavaşlanacak*: Domptable - *Yevaslandırmak*: Dompter - *Yürek*: Coeur - *Yürekçğim*: Mon petit - *Yüreksiz*: Sans coeur - *Yürksizlik*: Poltronnerie - *Yüreklenmek*: S'encourager - *Yüreklü*: Courageux - *Yüreklendirmek*: Encouroger - *Yüreklendirmeklik*: Encouragement - *Yazıcı*: Ecrivain - *Yanslamak*: Imiter... ilh.

Diksiyonerin sonunda not nevinden birçok kayıtlar görülüyor. Zamanını paşa isimleri, lakaplar ve soy adları diksiyonerin vücüde getirildiği tarihi tesbite yarıyabılır. Meselâ şu isimler ve lakaplar oradandır: *Urus Dilaver Paşa, Kara Mustafa Paşa, Kan Saçan Ağa, Soğan Yudan Ağa, Zırh Söken Ağa, Kadı Soyun, Yılan Kırkan, Yağlı Yemez, Hamur Yutan* gibi.

Yukarıda dediğimiz gibi Diksiyoner Türk lisanlıları için bir hazinedir. Sahibinin Türkçe kelimeleri uydurmadığı aşikâr olduğundan bunlar o zamanın canlı, yaşıyan kelimeleridir. Dikkate değen bazı hususiyetleri biz şuralarda görüyoruz. Diksiyoner sahibi kelime ailelerinde türkçenin ruhunu kavramış görülüyor. Fransızca zarfları hep "*İle*, ile, (... *tion*) veya (... *ment*) ile nihayetlenen fransızca isimleri (... *lık*) yahut (... *iş*), (... *İş*) la türkçeye çeviriyor: *Acılık ile* (Amèrment) onarış ve *Düzenlik* (Accomodement) ... ilâh gibi. Türkçede süperlatif tarzı sarfcıları alâkadar et-

melidir: *Küçük* (Petit), *Küçücük* (Plus petit), *Küçükrek* (Encore plus petit) *Büyük*, *büyücek*, *büyükrek* nünuneleri gibi. (Diksiyoner, Sf. 690). Hele söz tarzları, zarf ibareleri hususunda bu yazma diksiyoner güzel misaller veriyor: *Allah unara* (Dieu préserve), *Demem budurki* (Je veux dire que), *Yansu* (Que! que part), *Şimdi* (Maintenant), *Şimdicek* (Tout maintenant) *Şimden sonra* (Dorénavant), *Şimdengeru* (A l'avenir). *Şimdiki halde* (Tour à l'heur), *Şimdiyedek* (Jusqu'à présent).

Diksiyonerin yazıldığı tarih, Münih kataloğunun dediği gibi onsekizinci asır değildir. Çünkü ilkin hicri 1084 kaydı vardır. Bundan başka Fransızca kelimelerin imla tarzı daha çok on altıncı ve on yedinci asır imlâsıdır. Desrober, Loing, Soing... kelimeri bu hususta bir ip ucu verebilirler.

Nihayet Diksiyoner sahibinin zamanının Türklerinin telâkkisine uyarak *Rusticitè* yi Türklük, *Rustique* i de Türkî diye tercüme ettiğini söyleyip lisancılarımızın alâkasını celbettikten sonra yazımıza nihayet verelim.

Dr. Ziyaeddinin Fahri

İtalyanca - Türkçe bir lûgat

Münih yazmaları arasında birkaç tane italyanca - türke lûgat vardır. Bunların içinde en dolgunu basma olduğu halde nedense yazma kataloğuna geçirilmiş *Söz kitabı* adlı bir lûgattir. Diğerleri hep yazmadır. Basma olup yazma kataloğu içinde olan bu muazzam üç ciltlik lûgatten bir başka zaman etrafiyle bahsedeceğim. Burada italyanca - türkçe lûgatlere bir başlangıç olmak üzere 275 numarada mukayyet, içinde Türk gramercilerini de alâkadr edecek dikkate değe notlar bulunan bir yazmayı ele alacağım.

Lûgat italyancadan türkçeye olduğundan İtalyan alfabetine göre dizilmiştir. Orta hacimde 196 sayfayı ihtiva eden bu lûgat 1200 den fazla türkçe kelimeleri muhtevindir. Lûgatin bir hususiyeti, türkçelerin dikkate şayan bir surette lâtın alfabetiyle kaydedilmiş olmasıdır. Lûgatin hangi zamana ve kimin tarafından tertip edildiğine dair hiçbir kayde rastlamadım. Kataloğda da bu hususu aydınlatacak hiçbir not yoktur. Lisaniyatçılarımız belki lûgatin ihtiva ettiği kelimelerden, yazıldığı asrı istidlâl ederler fikriyle seçtiğim bazı kelimeleri aşağıya geçiriyoum: